

O narodu, državi in Evropi¹

Najprej bi rad razčistil nekaj pojmov, bolje rečeno spomnil na nekatere distinkcije, ki so sicer pri nas že dobro znane in uveljavljene. Gre za razlikovanje med ljudstvom, narodom in nacijo.² Ljudstvo je skupina ljudi, ki ima skupne običaje, zgodovino, gensko jedro, ozemlje, kulturo ipd., vendar se tega še ne zaveda, vsaj kot kolektiv ne. Ko pride do te zavesti, ko se ta uresniči, govorimo o narodu. Slovenci smo postali narod s Trubarjem, če ne prej, in potem se je to utrjevalo z naporji Slomška in drugih.³

Naslednji pojem je pojem moralne identitete.⁴ Moralna identiteta je sestav vrednot in načel, ki ščitijo te vrednote. Pojavlja se na družbeni ravni morale, na družbeno relativni ravni morale (ne na univerzalnem ali na individualnem nivoju).⁵ Narodnostna ali nacionalna identiteta je del identitete posameznika. Spada med njene partikularne, posebne, neuniverzalne momente.

Pojma naroda ne moremo definirati, vsekakor pa rod, ozemlje in jezik igrajo pomembno vlogo.⁶ Narod je duhovna tvorba. Kot nas je opozarjal že France Veber, ničesar narodu podobnega ne najdemo pri živalih (najdemo pa nekaj podobnega družini, katere princip je biološki, ne duhoven, kot je narodov (prim. Veber 1938)). Živali tudi ne poznajo jezika, premorejo le sistem komunikacije.

Preidimo od teh pojmovnih razglabljanj k ugotavljanju naslednjega dejstva: narodi, še posebno pa nacije trdno obstajajo in ni nobenih znakov, da se bodo razpustili. Ob vsem preteklem in sedanjem govorjenju o razpadu narodov, nacij in nacionalnih držav se dogaja ravno nasprotno: priča smo pravemu bumu nastanka nacionalnih držav, ki ne ka-

žejo znakov izumiranja. Kljub temu nekateri teoretiki in aktivisti (npr. anarho(neo)marksist Negri (in Hardt)) govorijo o odmrtnosti ali "upadanju" (Negri in Hardt) nacionalne države. Lahko gre tudi za posledico ekonomistične zaslepljenosti oziroma redukcionalizma: ekonomsko povezovanje, prenos nekaterih suverenosti ipd. se zamenjuje z odmrtnostjo nacionalnih držav. Vendar pa ne smemo pozabiti, da je nacionalna država bistveno orodje za uspevanje narodov v svetu, kakršnega poznamo. Narodi brez lastne države so v izrazito težjem položaju pri uveljavljanju svojih interesov. Moram reči, da ne vidim primerljivega inštrumenta za uresničevanje (vitalnih) interesov naroda, primerne za svet, kakršen je, kot je nacionalna država. Ob predpostavki obstoja narodov in *eo ipso* njihovih interesov je odmrtnost nacionalnih držav malo verjetno.⁷

Obstoj narodov in nacij lahko tolmačimo kot izraz človeške potrebe po narodnostni pripadnosti in po nacionalni državi, ki omogoča razvoj naroda. Očitno je v človeku globoka potreba po narodnostni individuaciji/pripadnosti oziroma globok gon, na podlagi katerega čuti to potrebo oziroma čuti narod kot vrednoto. Vrednota je narod, nacionalna država pa je sredstvo za gojenje te vrednote. Ni dvoma, da je nacionalna država skorajda neobhodna za preživetje naroda v sodobnem svetu, prav gotovo v Evropi. Pogajanja, dogovori, glasovanja itd. potekajo v glavnem na nacionalni ravni, ne pa na narodnostni. Tako v EU, pa tudi v Organizaciji združenih nacij, kot jo pravilno imenuje dr. Hribar. Isti ugotavlja, da če se Slovenci ne bi ločili od Jugoslavije, bi se z EU dogovarjali "Jugoslovani", v evropskem parlamentu bi se eventualno

govorila srbohrvaščina, ne slovenščina, tako kot se govori španščina (kastilščina), ne katalonščina (prim. Hribar 2004).

Narod ni nekaj prigodnega, kontingentnega.⁸ Narodno združevanje oz. pripadnost je očitno tista oblika skupnosti, ki zadovoljuje določene potrebe ali vzgibe v ljudeh, ki jih ne more ne družina, ne domovina, ne stan, ne družba prijateljev, sodelavcev, ne država, ne religija, ne cerkev. Zato je po mojem mnenju domneva, da bodo narodi izginili, zmotna, kar pa seveda ne izključuje, da nekateri posamezni narodi lahko izginejo. Še posebej so lahko ogroženi tisti brez države, narodi, ki niso nacije. Res pa je, da tudi država ni absolutno jamstvo za obstoj naroda.

V Evropi smo priča dvema procesoma: kulturnemu brisanju razlik po plati velikega vpliva globalizacije (katere del je tudi širjenje uniformne (popularne) kulture). Nasproten od tega je proces nacionalizacije. Ta je lahko pozitivna ali negativna. Da je cela vrsta držav prišla do nacionalnih držav, ki jim lahko omogočajo razvijati lastno kulturo, je gotovo pozitivno. Nacionalizacija v smislu nacionalnega šovinizma pa je seveda negativen pojav.

Gotovo mora vsak narod, ki želi obstati, skrbeti za ohranitev svojega ozemlja, za svoj prirastek in za svoj jezik. Tu so očitki o nestrpnosti zgrešeni in sami prispevajo k ustvarjanju nestrpnosti. Slovenci si lahko edino z zelo nespametno politiko napravimo jezik in teritorij v Evropi. Drugačen problem pa je problem rodnosti. Tu smo ne samo v svetovnem merilu, ampak tudi v že tako sila skromni evropski konkurenci na dnu: ZDA 2,1, Francija 1,9, Nemčija 1,3, Slovenija 1,25 otroka na žensko. Ob tako nizki rodnosti se lahko zgodi, da slovenska nacija doživi veliko rodovno (genetsko) preobrazbo, kar pa še ne bi samo po sebi pomenilo izumrtja, če se tuji rod posloveni. Vsekakor pa rodnostni primanjkljaj pomeni nevarnost za obstoj naroda. Tu pa smo

pri ponovnem ugotavljanju dejstva, da narod težko izumre, če sam tega noče. In od nas Slovencev je odvisno, ali bomo izumrli ali ne. Točka rodnosti pa je hkrati točka, v kateri se stikata vera/religija in obstoj naroda. Kolikor opažam, zares številne družine ustvarjajo v Sloveniji verujoči zakonci. Iz tega izvajam hipotezo: nereligioznost evropskih narodov ogroža po plati rodnosti obstoj evropskih narodov. Koliko se to da regulirati, nadomestiti z dotokom drugih genov je odprto in težko vprašanje, na katerega bo dokončno odgovorila morda šele prihodnost, vsekakor pa pomeni nizka rodnost izpostavljanje velikemu tveganju.

Sploh krščanski oziroma katoliški pogled poudarja partikularno, posamezno, enkratno. Med katoliškim in nacionalnim pogledom ne more biti nasprotja. Janžekovič je zapisal, da bi se morali veriti, ki bi od nas zahtevala odpoved narodu, nemudoma odpovedati. Kristijan po Janžekoviču in Trstenjaku ne more zapustiti svojega naroda, četudi je zaradi tega njegovo konfesionalno življenje v določenem smislu oteženo. V tej optiki tudi ne preseneča, da je France Veber v svoji knjigi *Nacionalizem in krščanstvo* iz leta 1939 trdil, da je nacionalizem v smislu nacionalne zavednosti nenacionalnega šovinizma analogon "velikega doživetja", krščanstva (zavesti o edinstveni posebnosti (vsakega) človeka v stvarstvu) na kolektivni ravni.

Povsem nasprotno pa je stališče generične filozofije, ki izhaja iz Hegla in Marxa, v kateri ni prostora za partikularno, posamezno. Narodi in kulture se delijo na zgodovinske in nezgodovinske (kamor so po Heglu in Marxu sodili Slovani oz. Slovenci ("Korošci")). Kolektivi (religiozni, etični, narodni) so zanimivi samo kot orodje v samorazvoju ideje ali razrednem oz. revolucionarnem boju, sami po sebi pa niso nikoli vrednota: vrednota je kvečjemu ena rasa, država, oblast, revolucija, zrušenje kapitalizma itd. Zato je trditev, da je

poudarjanje naroda nacistična ali fašistična gesta, zmotna. Fašizem ali nacizem sta narodni naboj kvečjemu izrabila, ni pa bil narod za njiju nobena samostojna vrednota. Vsekakor pa ni nobenega inherentnega nasprotja med spoštovanjem svojega naroda in spoštovanjem drugega naroda. Zlato pravilo in os-

tala velika načela ne morejo biti v nasprotju z ljubeznijo do naroda.

Osrednji vprašanji v zvezi z narodom, glede na kateri moramo priti do nekega odnosa, sta: "Kaj nas žene v prizadevanje, za ohranitev in razvoj naroda, npr. slovenstva?" in "Kje postaviti meje temu prizadevanju?". Znanstve-

E. Dolinar: Moja mati, glina.

nega odgovora na prvo vprašanje bržkone nimamo in vprašanje je, če ga bomo kdaj imeli. Misel, ki se ne ustavi na robu spekulacije, nam lahko ponudi različne osmislitve oz. temeljne premise: gre za gon po duhovni ohranitvi (F. Veber); za zavedanje o pomenu kolektivne enkratnosti, ki je analogon vrednosti osebne enkratnosti posameznika (F. Veber); za prepričanje, da je vsekakor potrebno ohranjati kulturno raznolikost, tudi narodno, kolikor se da, saj ta prispeva k bogastvu in razcvetu kulture v vseh njenih oblikah, tudi drugih (narodnih) kultur; narod je nekaj božjega: od Boga dano ali tisto, preko česar smo blizu Bogu; narod je suveren (tisto vzvišeno, nedotakljivo, nad vsem).

Lahko pa se vzdržimo razlage ali utemeljitve naše zavezanosti narodu oz. slovenstvu in to sprejememo zgolj kot dejstvo. Nadaljujemo v smeri razmisleka, da je dejstvo, da je narod nekaj, kar nam veliko pomeni, brez česar pravzaprav ne moremo normalno živeti in da je naša pravica, da to vrednoto gojimo. Ker nas je več takih, je pravica nas, kot skupine svobodnih ljudi, da to vrednoto gojimo. Nadaljujemo lahko, da je glede na nedognanost narodne pripadnosti sila tvegano, da ne bi gojili narodne zavesti in zveze z našimi narodnimi koreninami, zato je naša skrb za narod tudi razumna odločitev. Seveda pa naša skrb ne sme ogrožati svobode drugih ljudi oziroma moramo priti do pravičnih odnosov s tistimi, ki skrbijo za naš narod z nami ne delijo. Obe opciji nam pravzaprav narekujeta skrb za narod in nobena opcija nas ne ovira pri tem, da bi bili pravični do drugih. Gre za podobnost z odnosom do krščanstva: krščanska vera nam nalaga skrb zanjo, nas pa nikakor ne zavezuje kakšnemu fundamentalizmu. Še ena analogija, tokrat z našim odnosom do oseb: zakaj retardirane osebe obravnavamo kot osebe? Eden od argumentov je tudi spoznavni: nenazadnje vemo premalo, kaj se dogaja v

duhu retardiranega človeka. Zato z njim ne moremo ravnati drugače kot z normalnimi osebami. Z ljudmi ne moremo "hazardirati". Bodisi "vera" v takšne ali drugačne osmislitve naroda, bodisi obravnava samih sebe kot svobodnih ljudi, bodisi spoznavna nedoumljivost ali skrivnostnost narodne pripadnosti, vse troje nas usmerja v skrb za narod. In nič od naštetega nas kot tako ne ovira pri tem, da bi spoštovali drugega, da ne bi spoštovali osnovnih moralnih načel, da ne bi drugemu privoščili, kar privoščimo sebi ipd. Občutek narodne pripadnosti nas usmerja v skrb za narod, hkrati pa nas sam po sebi ne usmerja k nikakršnemu kratenju pravic drugih ali zavzemanju nepravilne države do drugih. Nepravičnost, nacionalni šovinizem, kratenje pravic drugim so odklon od prave narodne države, tako kot je scientizem odklon od pravega odnosa do znanosti in fundamentalizem odklon od prave vere. Ali bomo zaradi scientizma govorili, da je pozitivno vrednotenje znanosti kot take slabo?

Zgornja izvajanja se mi ne zdijo problematična. Morda pa se kaže bolj problematičen odnos med narodom in državo. Osredinimo naš pogled na tako državo, katere prebivalstvo povečini pripada enemu narodu in katere meje v zadostni meri sovpadajo z narodnimi mejami. Takšno državo lahko imenujemo nacionalno državo in vodilni narod, ki živi v taki državi, lahko imenujemo nacija. Slovenija je takšna država in Slovenci smo v tem smislu nacija. Funkcija države je, da služi interesom svojih državljanov. Če so ti interesi narodni, mora služiti tudi njihovim narodnim interesom, obenem pa ji obstoj takega interesa in skrb zanj tudi podeljuje legitimnost. Če ni narodnih interesov, odpade vsaj eden od razlogov za nacionalno državo. Šele narod, ki razpolaga z državo, ki uveljavlja narodne interese pripadnikov tega naroda, je nacija. Seveda pa ti interesi ne smejo kršiti temeljnih pravic ostalih državljanov in v pra-

vični državi jih tudi ne. Več je takih trditev, bolj nepravilna je država.

V teh načelnih točkah ne vidim nobenega spora. Spor se pojavi takrat, ko nekateri zahtevajo, da država sploh ne bi smela uveljavljati narodnih vrednot (vodilnega naroda), ali pa takrat, ko naj bi to uveljavljanje kršilo osnovne pravice državljanov ali sploh ljudi, ki ne pripadajo temu narodu. To sta dve deviaciji, dva odklona, ki ju je treba preprečevati. Verjetno ni skorajda nikogar, ki bi glasno načelno trdil, da država sploh ne sme skrbeti za nobene narodne zadeve, je pa res, da v mnogih krogih v Sloveniji vlada narodofobija, ki lahko posledično vodi v omejevanje legitimnih pravic narodno zavednih oseb; podobno kot lahko kristofobija, ki je tudi navzoča v Sloveniji in v Evropi sploh (prim. Weiler 2005) vodi v kratenje pravic in v omejevanje svobod verujočih. Eden od očitkov gojenju narodne identitete je, da je izključujoča. Tak očitek je, v kolikor ne zavračamo vsakršne identitete, depasiran, saj je vsaka identiteta kot taka izključujoča. Tudi identiteta tistih, ki izgovarjajo ta očitek. Spet imamo analogijo s primerom religije, uporabe enosmernega razmišljanja, namesto dvosmernega: tvoja identiteta izključuje, moja pa ne. Tvoj teistični pogled je omejen, moj ateistični pa ne. Tvoj teizem izključuje, moj ateizem pa ne. Vsaka identiteta je izključujoča, vsaka določitev je zanikanje. Toda iz tega, da se razlikujeva po identiteti, še ne sledi, da te zavračam, da sem do tebe nepravilčen. Enakost državljanov je v tem, da država poskuša zadovoljiti interese vseh državljanov, vendar ne na račun drugih. Če je državljanov z določenimi interesi več kot drugih, če so njihovi interesi in kultura na področju države del pomembne tradicije tega prostora, je v določeni meri normalno, da jim posveti več svojih naporov. Posledično to pomeni, da se ustvarja v nacionalni državi vodilna kultura, kar pa ne pomeni izključevanje drugih, skrbi tudi za

druge kulture. Stvari so torej na normativni ravni jasne, kršenje teh norm v praksi pa je treba preprečevati. Mnogi razpravljalci⁹ pa ustvarjajo vtis, da je narodna identiteta že kot taka škodljiva, ali da je uveljavljanje narodnih interesov s strani države že kot tako škodljivo, ali da je pravična nacionalna država že kot taka protisloven pojem, ali da je dejstvo, da je narodna identiteta izključujoča že kot taka zadosten razlog za njeno potiskanje na čimbolj stranski tir. Nič od tega ni res in prav je, da je jasno, ali razpravljamo na normativni ravni, ali pa na operativni ravni neuresničevanja ali kršenja norm. Ne moremo pa iz negativnih primerov kršenja načel skakati na normativni nivo in izvajati sklepe o škodljivosti narodne zavesti kot take. Spet se ponuja analogija z vero oz. z religijo: iz (možnosti) verskega fundamentalizma ali šovinizma se izvajajo misli o škodljivost vere in religije kot take, o potrebi o izkoreninjenju religioznosti ali določene veroizpovedi sploh ali pa o tem, da je skrb države za religiozne zadeve v skladu s številom zainteresiranih, vernih že znak verskega državnega šovinizma. S tako skrbjo ni nič narobe, dokler ne krši osnovnih pravic ne- ali drugače verujočih. Preprečevanje pa je stvar konkretne ureditve razmer, uresničevanja etike, ne pa normativnega etičkega vrednostnega premisleka o narodni identiteti in verski pripadnosti.

Narodi ali nacije bodo obstali, za to se ni potrebno bati. Vprašanje pa je, če bo obstala Evropska unija. Obstala bo samo, če bo spoštovala dejstvo narodov in jih ne bo poskušala ovirati v njihovem razvoju. Z oviranjem bo bržkone povzročila nestabilnost in svoj razpad.¹⁰ Narodi niso prigodni pojav človeške kulture. Z njimi je tako kot z vero: mnogi so jih poskušali zatreti, ne upoštevati ..., a so vedno preživeli. Dobra in stabilna skupnost mora dejstvo narodov upoštevati in pomagati gojiti njihov razvoj. Katoliški pogled narode vrednoti pozitivno. Svoj univerzalni nauk pri-

lagaja narodnim posebnostim: narodov si ne podreja, ampak se v njih inkulturira."¹¹

Italijanski književni kritik De Sanctis je v govoru Neapelčanom že leta 1874 dejal: "Italija, gospoda, ni abstrakcija; ona je dom, družina, občina, pokrajina, kraj. Tisti, ki se čutijo vezane na te interese, so najboljši Italijani. ... Pravim vam: če hočete biti dobri Italijani, bodite najprej dobri Neapeljčani. ... Težko tistemu, ki vidi samo abstraktno Italijo, akademsko in šolsko Italijo" (Sforza 1938: 109-110, op. pod črto). Tako kot z Italijo skoraj pred 250-imi leti je tudi danes z Evropo. Samo kot dober Slovenec v De Sanctisovem smislu si lahko dober Evropejec. Evropa ni abstrakcija. Dober otrok ne more biti tak abstraktno, ampak samo konkretno, tako da je dober do svojih konkretnih staršev, pa naj bodo ti v Madridu, Berlinu, v Ljubljani ali Črnomlju.

Narod se lahko razvija le skozi oplajanje z nečim, kar je od njega različno. Zato je odprtost potrebna, zato so kulturne razlike potrebne, zato multikulturalizem ni trajna opcija, potreba je interkulturalnost¹² in potreben je komplementaren pogled na narode in kulture. Zaprtost prej ali slej rodi degeneriranost, stagnacijo in odmiranje, in gola strpnost prej ali slej popusti.

Literatura:

- Hribar, T. 2004: *Euroslovenstvo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Janžekovič, J. 1977 (Čas 1941): Dolžnosti do naroda. V: J. Janžekovič: *Izbrani spisi, II. zvezek*, Celje: Mohorjeva družba, 76-84, 264-65).
- Kovačič, G. 2005: "Zagate z nacijo", v: Smith 2005: 213-233.
- Kos, J. 1996: *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Negri, A. in Hardt, M. 2003: *Imperij* (prev. Politični laboratorij Barbara Beznec ... et al.). Ljubljana: Studentska založba
- Negri, A. 2005: *Vrnitev. Biopolitični besednjak* (prev. S. Pelko in M. Medvešek). Ljubljana: Studentska založba.
- Opći religijski leksikon* 2002. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

- Sforza, C. 1938 (1937): *Evropa i evropljani* (prev. I. Velikanović). Zagreb: Politička Biblioteka.
- Siedentop, L. 2003: *Demokracija v Evropi* (prev. M. Jančar). Ljubljana: Studentska založba.
- Smith, A. D. 2005: *Nacionalizem* (prev. B. Cajnko). Ljubljana: Krtina.
- Trstenjak, A. 1975: *Kršćanstvo in kultura*. Tinje: Dom prosvete.
- Veber, F. 1938: *Nacionalizem in krščanstvo. Kulturna pisma Slovincem*. Ljubljana: Ivo Peršuh.
- Weiler, J. H. H. (2005): *Kršćanska Evropa. Raziskovalna razprava* (prev. M. Ožbot). Ljubljana: Studentska založba.
- Žalec, B. 2005: *Doseganje dobrega*. Ljubljana: Studentska založba.

1. Podlaga tega besedila je javni pogovor v Duhovnem središču sv. Jožefa v Ljubljani na temo "Nacionalna identiteta v Evropi", ki je potekal 30. marca 2006.
2. Od slovenskih piscev prim. predvsem besedila Tineta Hribarja (npr. Hribar 2004), ki je razvil ideje, ki jih zasledimo pri Dušanu Pirjevcu, pa delo *Duhovna zgodovina Slovencev* Janka Kosa itd.
3. G. Kovačič v spremni besedi k prevodu Smithove knjige (Smith 2005) predlaga drugačno uporabo izraza "nacija", in sicer za vsoto državljanov neke države, ne glede na njihovo narodno pripadnost. To se mi ne zdi smiselno, saj za to že imamo popolnoma jasen izraz, "državljeni (republike) Slovenije". Ostajamo pa brez izraza za pomembno razliko med narodi, ki premorejo nacionalno državo, in tistimi, ki je ne.
4. Za njegovo podrobnejšo pojasnitev gl. Žalec 2006.
5. Na univerzalni ravni morale gre za temeljne človeške fizične, duševne in družbene potrebe/vrednote/načela, ki jih ščitijo, npr. za potrebo po hrani, človeški družbi itd., na individualnem nivoju pa za lastno usmerjenost in za projekte, ki to lastno usmerjenost izpolnjujejo oz. zadovoljujejo. Za dobro življenje osebe je potrebna zadovoljenost/izpolnjenost na vseh treh ravneh. Podrobneje o zadevnih temah v Žalec 2006.
6. Hrvaški *Opći religijski leksikon* (2002) pojem "narod" pojasnjuje takole: "[Č]loveška skupnost, ki živi na istem teritoriju, govori isti jezik in ima iste običaje. Ko se zave svoje zgodovine, kulture in identitete, n. postane nacija". Prim. tudi Hribar 2004, 614 sl.
7. Tudi Smith zavrača domnevo o odmrtnosti nacionalne države. Razlogi zanjo so lahko prenos določenih ekonomskih funkcij in globalizacija. Vendar države še vedno ohranjajo celo vrsto

- svojih funkcij ter jih krepijo in jim dodajajo nove (Smith 2005: 154 sl.).
8. Obstajajo seveda različni teoretski pogledi na narod ali teoretske paradigme o narodu (prim. Smith 2005: 61-81). Zelo pogosto je modernistično ali instrumentalistično obravnavanje naroda: narod je porodila moderna, kot sredstvo v rokah različnih njenih momentov (kapitalizma, trga, nacionalne države). Ta paradigma je dominantna tudi v naših teoretskih krogih, da ne govorimo o polpretekli zgodovini, saj je tudi (neo)marksistična doktrina o narodu različica instrumentalistične teorije – tako glede nastanka naroda kot glede njegovega vrednotenja – narodna zavest in narod sta nekaj pozitivnega le toliko časa, kolikor služita revolucionarjem v razrednem boju. To se še do danes ni spremenilo in velja tudi za takšno mešanico marksizma in anarhizma, kot je filozofem Negrija in Hardta. Drug pogled trdi, da nekateri narodi iz katerega koli že razloga obstajajo že dolgo in vsekakor pred moderno, ne zavezuje pa ta pogled trditvi, da je narod kot oblika človeškega združevanja ali bivanja trajen in vsenavzoč, saj ga nahajamo v vseh obdobjih zgodovine na vseh kontinentih. “Pri tem gre za ponavljanje iste vrste kulturne identitete, čeprav se v različnih zgodovinskih obdobjih morda izraža na različne načine” (Smith 2005: 70). Posamezni narodi lahko nastanejo ali izginejo, vendar je narod kot oblika univerzalen pojav (Renan). Glede na zgornjo razliko govorimo o skromnem in o močnejšem perenializmu. Naslednji pogled pa postavlja še močnejšo trditev: narod je nekaj naravnega, je naravna oblika človeškega združevanja. Tako stališče odpira vrata mnenju, da je narodnost del človeške narave, da človeštvo na določeni stopnji začne bivati v narodni obliki. Ta oblika je tudi tista, ki daje rast človeški ustvarjalnosti in duhovnosti. Narod je princip človeške ustvarjalnosti in zadeva duha (F. Veber). Imenujmo tak pogled duhovni esencijalizem. Esencijalizem zato, ker trdi, da je narod povezan s človeško naravo (bistvom, esenco), duhovni pa zato, ker trdi, da je narod v določenem smislu princip duhovnosti oziroma oblika bivanja, v kateri lahko pride do najvišjega razvoja človeške duhovnosti. V bližini tega pogleda je primordializem (Smith 2005: 70): narodi so nekaj prvobitnega, obstajajo od vsega začetka in so korenine nadaljnega razvoja. Pogled, ki se upira omejenosti modernističnega pogleda, odbija pa ga “znanstvena nezadostnost” penerializma in primordializma, je etnosimbolizem, ki ga zagovarja Smith. Ta pogled poudarja pomen mitologije in kolektivnega spomina. Omenimo še stališče, da so narodi nekaj zamišljenega, zgolj nekakšen konstrukt, zgolj zamišljene skupnosti. Ti pogledi tvorijo nekakšen zemljevid glavnih stališč. Sam se, kot je razvidno, ne strinjam z modernističnim in konstruktivističnim pogledom in sprejemam obe vrsti perenializma, blizu pa mi je tudi duhovni esencijalizem.
9. V Sloveniji so se pojavljala/ se pojavljajo različna teoretska stališča glede vprašanja naroda/nacije (nacionalizma): nacionalizem ima dve veji: krščanski (Veber, Komar, Janžekovič) in a(nti)krščanski (Hribar, Urbančič). A(nti)nacionalistični krak (ta je v glavnem levičarske usmeritve) se cepi v dve usmeritvi: varira od radikalnejših pogledov (npr. Močnik, “častilci” naukov Negrija in Hardta), do umirjenejših, nekateri njihovi zagovorniki so politično bliže LDS-u.
10. Zamisel nekaterih: kljub geslu “Eno v raznolikosti!” bo učinek institucionalne povezanosti Evrope tudi razvite neakakšne evropskega naroda, z vsemi pripadajočimi učinki. Smith je nejasno skeptičen do takega razvoja dogodkov (Smith 2005: 158). Sam v tem pogledu opozarjam, da smo Slovenci zaradi izkušnje Jugoslavije in njenega razpada lahko modrejši, ko gledamo na evropsko združevanje. Evropa bo morala razviti nekakšno močnejšo identiteto, če bo hotela povečati svojo kohezivnost in delovanje, vendar ne tako, da bi to ogrožalo posamezne narodne identitete. Takoj ko bodo to ljudje tako občutili, bo učinek prav antikohезiven. Evropska identiteta se bo morala razvijati poleg narodnih identitet, ne kot njihovo spodrinjanje. Bo pa ta identiteta moral imeti čustveno motivacijsko silo, ki je potrebna tudi za uveljavitev ekonomskih in (z njimi zvezanih) pravnih in političnih zamisli in reform.
11. *Opći religijski leksikon* (2002): “V zgodovini religije sta z ozirom na narod nastala dva religijska tipa, etnična religija in nadetnična. ... Četudi je krščanstvo nadetnična religija, razglašanje svojega univerzalnega sporočila prilagaja jeziku in kulturi posameznega naroda (interkulturalizacija).”
12. Multikulturalizem pomeni način separiranega sobivanja kultur, interkulturalnost pa označuje dejavno medsebojno učinkujoče in oplajujoče bivanje, sožitje in dialog med kulturami. Za kritiko multikulturalizma v okviru razprave o Evropi prim. Siedentop 2003.